

ՀՏԴ 81`37Լեզվաբանություն**Աննա ԿՆՅԱԶՅԱՆ****ԵՊՀ անգլիական բանասիրության ամբիոն, ք.գ.դ., պրոֆեսոր**
E-mail: annaknyazyan@ysu.am**Վարդուհի ՂՈՒԿԱՍՅԱՆ****ԵՊՀ օտար լեզուների ամբիոնի դասախոս**
E-mail: varduhi.ghukasyan@gmail.com

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Սույն հոդվածի առարկան դիվանագիտական տերմինաբանությունն է, որն առանձնահատուկ տեղ է գրավում լեզվաբանության մեջ: Դիվանագիտությունը՝ որպես միջպետական հաղորդակցությանը ծառայող և համաշխարհային ընդգրկում ունեցող ոլորտ, հատկանշվում է տերմինաբանության ամբողջությամբ: Դիվանագիտական տերմինաբանությունը լեզվական առանձնահատկությունների շատ լայն շրջանակ ունի: Դիվանագիտական տերմինաբանությունը բարդ դինամիկ համակարգ է, որը ներառում է դիվանագիտության այնպիսի ոլորտների տերմիններ, ինչպիսիք են դիվանագիտական ծառայությունը, դիվանագիտական իրավունքը, դիվանագիտական արարողակարգը, դիվանագիտական վարվելակարգը և այլն:

Բանալի բառեր՝ տերմին, դիվանագիտություն, դիվանագիտական տերմինաբանություն, դիվանագիտական դիսկուրս, դիվանագիտական իրավունքներ, դիվանագիտական ընթացակարգ:

А. Князян, В. Гукасян

ОСОБЕННОСТИ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Объектом исследования статьи является дипломатическая терминология, которая занимает особое место в

лингвистике. Дипломатия как область, обслуживающая межгосударственное общение и имеющая глобальный масштаб, характеризуется целым набором терминологии. Дипломатическая терминология имеет очень широкий спектр лингвистических особенностей. Дипломатическая терминология представляет собой сложную динамическую систему, которая включает термины таких сфер дипломатии, как дипломатическая служба, дипломатическое право, дипломатический протокол, дипломатический этикет и др.

Ключевые слова: термин, дипломатия, дипломатический дискурс, дипломатическая терминология, дипломатическое право, дипломатический протокол.

A. Knyazyan V. Ghukasyan

FEATURES OF DIPLOMATIC TERMS

The paper deals with the problem of diplomatic terminology which occupies an important place in linguistics. Diplomacy serves interstate communication and has a global scope. Diplomacy is an important tool in the foreign policy of any state. In connection with the growth of the information space and the increasing pace of globalization in the world, it became necessary to improve the diplomatic vocabulary of the language. Diplomacy is characterized by a whole set of terminology. The diplomatic language contains many professional terms that mean the same thing for diplomats of different countries, but are not always understood by people who speak the same language. Diplomatic terminology has a number of common features inherent in all terminological systems. Like any term system, it consists of a number of terminological groups and subgroups. An important distinguishing feature of diplomatic terminology is the presence of numerous names of Latin and French origin. Diplomatic terminology is a complex dynamic system that includes the terms of such areas of diplomacy as diplomatic service, diplomatic law, diplomatic protocol, diplomatic etiquette.

Key words: term, diplomacy, diplomatic terminology, diplomatic discourse, diplomatic law, diplomatic protocol..

Ժամանակակից աշխարհում հաղորդակցման գործընթացում տերմինաբանությունը նշանակալի դեր է խաղում, որպես տեղեկատվության աղբյուր, մասնագիտության յուրացման գործիք և գիտատեխնիկական առաջընթացն արագացնելու միջոց: Առանձնապես ուշագրավ են

տերմինների ծագումը, տերմինների ձևավորման ուղիները, մասնավորապես՝ այլ լեզուներից և այլ տերմինաբանություններից փոխառման գործընթացը: Նման խնդիրները ապացուցում են LSP (*Language Server Protocol*)-ի շրջանակներում տերմինների կանոնակարգման և համապարփակ միասնականացման անհրաժեշտությունը: Հուսալի տերմինային համակարգ ստեղծելու համար անհրաժեշտ է պարզել տերմինաբանության՝ բնական ճանապարհով ձևավորման և զարգացման օրինաչափությունները, առանձնացնել դրա բնութագրիչ առանձնահատկությունները անվանաբանական, իմաստաբանական, ինչպես նաև համեմատական-համադրական տեսանկյուններից: Վերջին ժամանակներս միտում է նկատվում որպես տերմինագիտության հիմնական օբյեկտ դիտարկելու առաջին հերթին ոչ թե ինքնին տերմինը, այլ տերմինային համակարգը՝ գիտելիքի որոշակի բնագավառում գործածվող տերմինների համախումբը:

Տերմինաբանությունը՝ որպես գիտելիքի հատուկ բնագավառ, ավելի ու ավելի է զրավում հետազոտողների ուշադրությունը: Դա բացատրվում է ժամանակակից գիտական գիտելիքի միջազգային բնույթով՝ պայմանավորված ինտեգրման գործընթացներով: Այդ պատճառով սոցիալական և տնտեսական գործունեության տարբեր ոլորտներում նկատվում է տերմինների միասնականացման ձգտում¹: Տերմինները կրում են այս ոլորտին բնորոշ երևույթների, առարկաների, դրանց հատկությունների և հարաբերությունների մասնագիտական, սահմանանշիչ իմաստներ: Ի տարբերություն ընդհանուր բառապաշարի բառերի, որոնք հաճախ կրում են հուզական երանգավորում և բազմիմաստ են, տերմիններն իրենց կիրառման ոլորտում գուրկ են հուզազգայականությունից: Ժամանակակից լեզվաբաններից շատերը կարծում են, որ տերմինաբանությունը արհեստականորեն ձևավորված բառապաշարային շերտ է, ընդ որում՝ դրա յուրաքանչյուր միավորն ունի գոյության օպտիմալ պայմաններ և գործածման որոշակի սահմանափակումներ: Մասնագիտական հաղորդակցման համար հատուկ տերմինաբանությանը տիրապետելը սկզբունքորեն կարևոր է:

Դիվանագիտական լեզվաբանության կարևորագույն հիմնախնդիրներից մեկը լեզվական նշանի տերմինայնության ուսումնասիրումն է: Լեզվի համակարգում տերմինայնության դրսևորման հիմնախնդիրը

¹ *Алексеева Л.М., Термин и метафора, Пермь, 1998.*

Ժամանակակից լեզվաբանական հետազոտությունների ամենատարածված և կարևոր թեմաներից է¹:

Չնայած տերմիններին և տերմինաբանությանը նվիրված զգալի թվով գիտական աշխատանքներին՝ հետազոտության նշյալ առարկայի նկատմամբ հետաքրքրությունը չի մարում: Այս փաստը բացատրվում է մարդու կենսագործունեության տարբեր բնագավառների մշտական զարգացմամբ, նոր տեխնոլոգիաների, հայտնագործությունների և գիտական գիտելիքների ի հայտ գալով: Վերջին մի քանի դարերի ընթացքում աշխարհում գլոբալիզացման տեմպերի աճի պատճառով շատ երկրներում անհրաժեշտություն է առաջացել մշակելու կամ կատարելագործելու իրենց լեզվի դիվանագիտական տերմինաբանությունը՝ բանակցությունների ընթացքում իրենց դիրքորոշումն ավելի հստակ արտահայտելու համար: Տերմինները այս ոլորտին բնորոշ առարկաների, երևույթների, դրանց հատկությունների և հարաբերությունների մասնագիտական, սահմանանշող բնութագրումներ են: Ի տարբերություն ընդհանուր բառապաշարի բառերի, որոնք հաճախ բազմիմաստ են և կրում են հուզական երանգավորում, տերմիններն իրենց կիրառման շրջանակներում զուրկ են զգայական արտահայտչականությունից:

Մարդկային գործունեության շատ ոլորտներ ունեն իրենց լեզվական յուրահատկությունները, որոնք սերտորեն կապված են առարկայի բովանդակության հետ: Դիվանագիտությանը, ինչպես և ցանկացած այլ գործունեության, հատուկ է իր տերմինաբանությունը: Դիվանագիտական լեզուն պարունակում է բազմաթիվ մասնագիտական տերմիններ, որոնք միևնույն նշանակությունն ունեն տարբեր երկրների դիվանագետների համար, բայց միշտ չէ, որ հասկանալի են նույն լեզվով խոսող մարդկանց:

Դիվանագիտական տերմինաբանությունը լեզվական շատ ուշագրավ ոլորտ է և մեծ ուշադրության է արժանացել: Տեղեկատվական տարածքի

¹Տե՛ս **Зарипова А.Н.**, *Экономическая терминология в немецком, русском и татарском языках: Дисс. канд. фил. наук. Казань, 2004;* **Кобрин Р. Ю.** *Опыт лингвистического анализа терминологии// Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Горький, 1969;* **Ломте Д. С.**, *Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. М.: Изд-во АН СССР, 1961;* **Манерко Л. А.**, *Истоки и основания когнитивно-коммуникативного терминоведения / Лексикология. Терминоведение. Стилистика. Сб. науч. трудов. М., Рязань, 2003. с. 120-126.* **Пронина Р.Ф.**, *Перевод английской научно-технической литературы // Учеб. пособие для вузов. 3е изд., испр. и доп. М.: Высш. шк., 1986;* **Lang F. H.**, *«Eugen Wüster-zum 100. Geburtstag: Ein Elektrotechniker als Ter-minologe».* e & i Elektrotechnik und Informationstechnik, November 1998. pp. 625-628; **Rondeau G.**, *Introduction a la terminologie. Montreal, 1981;* **Wüster E.**, *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexicographie. Bd 1-2. Vien : N.Y., 1979.*

ընդլայնմանը և գլոբալիզացման տեմպերի աճին զուգընթաց՝ աշխարհում անհրաժեշտություն է ծագել՝ կատարելագործելու լեզուներում դիվանագիտական բառապաշարը՝ բանակցությունների ընթացքում դիրքորոշումը կամ հայեցակարգը առավել հստակ արտահայտելու համար: Ժամանակի ընթացքում դիվանագիտական բառապաշարում հայտնվել են ստանդարտներ, որոնք ավելի են մոտեցել միասնականին: Դրա հիմքը «Դիվանագիտական հարաբերությունների մասին Վիեննայի կոնվենցիան» էր¹:

Ինչպես լեզվի ամբողջ բառապաշարային կազմը, դիվանագիտական գործունեության տերմինաբանությունը ևս ծագել է, գոյություն ունի և զարգանում է արտաքին աշխարհի երևույթների հետ սերտ փոխազդեցության մեջ: Այս ոլորտի շատ տերմիններ առաջացել են հասարակության, դիվանագիտական հարաբերությունների զարգացման վաղ շրջանում և մինչ օրս գործառում են լեզվում:

Դիվանագիտական տերմինաբանությունը ամենահին տերմինային համակարգերից է, որի արմատները հասնում են XI դար: Այն զարգացել և հարստացել է միջազգային և միջպետական կապերի ընդլայնմանը համընթաց: Դիվանագիտական տերմինաբանությունը, որը զարգացման զգալի ճանապարհ է անցել XI-ից մինչև XVIII դար, կայունացել է XIX դարում, ձեռք բերել կոդիֆիկացված նորմ, վերջնականորեն ձևավորվել է որպես համակարգ, որտեղ պահպանվել են հնացած բառեր և դարձվածքներ:

Տերմինաբանությունը բաժանվում է երեք մասի. 1) ընդհանուր գործածական, որը հասկանալի է կիրառողների մեծ մասին (*diplomat, diplomacy, consulate, embassy*), 2) նեղ մասնագիտական, քիչ գործածական և անհամեմատ քիչ տարածված, որը հասկանալի և գործածական է միայն մասնագետների շրջանում (*credentials, brinkmanship, annexation*) և 3) անցումային խումբ (*demarche*): Սակայն, պետք է նշել, որ այս շերտերի միջև չկա հստակ սահման, և դրանք մշտական փոխազդեցության մեջ են: Դիվանագիտական լեզուն՝ որպես գործառական ոճ, ունի իր տերմինաբանական համակարգը, որում առկա է միջազգային բառապաշարի լայն ցանկ: Դրանք հիմնականում փոխառություններ են լատիներենից և ֆրանսերենից: Որոշ դեպքերում՝ նաև հունարենից:

Դիվանագիտական տեքստերի բառապաշարի հիմնական առանցքը տերմինաբանությունն է՝ որպես դիվանագիտական դիսկուրսի անքակտելի մաս: Դիվանագիտական տերմինաբանությունը լեզվի բառապաշարային-

¹ Vienna Convention on Diplomatic Relations (Vienna, 18th of April 1961), 500 U.N.T.S. 95, p. 164.

իմաստաբանական համակարգի բաղադրիչներից է: Դիվանագիտական ծառայության ոլորտում տերմինները բանակցություններ վարելու և դիվանագիտական փաստաթղթերում արձանագրելու ոճի հիմնական տարրն են: Պետք է նշել, որ բառային միավորների գործածման սահմանները հստակ չեն: Ավելի մեծ է բառային օգտագործման համատեքստի նշանակությունը:

Դիվանագիտությունը ցանկացած պետության արտաքին քաղաքական գործունեության կարևոր գործիք է:

Դիվանագիտական ծառայության բարձրակարգ մասնագետների պատրաստումը ենթադրում է միջազգային շփումներում գործող արարողակարգի և վարվելակարգի հիմնական տերմինների իմացություն: Դիվանագիտական տերմինաբանությունը պահանջում է մանրակրկիտ ուսումնասիրություն և բնութագրություն: Դիվանագիտական տերմինաբանությունը բարդ դինամիկ համակարգ է, որը ներառում է դիվանագիտության այնպիսի ոլորտների տերմիններ, ինչպիսիք են դիվանագիտական ծառայությունը, դիվանագիտական իրավունքը, դիվանագիտական արարողակարգը, դիվանագիտական վարվելակարգը և այլն:

Փաստական նյութի ուսումնասիրությունը հնարավորություն տվեց բացահայտելու, որ հետազոտվող ոլորտի տերմինների զգալի մասը հետևյալ տերմինաբանական խմբերին դասվող անվանումներն են՝ *դիվանագիտական ներկայացուցչություններ*, *դիվանագիտական աստիճաններ*, *դիվանագիտական փաստաթղթեր*, *դիվանագիտական ընթացակարգեր*, *դիվանագիտական իրավունքներ* և *արտոնություններ*, *դիվանագիտական ընդունելություններ* և այլն:

Դիվանագիտական ներկայացուցչությունների անվանումները միավորվում են *diplomatic bodies* խմբում՝ **embassy** - դեսպանատուն; **exequatur** - էկզեկվատուրա (նստավայր երկրի կողմից տրված հյուպատոսական պարտականությունների կատարման թույլտվություն, որն իրավունք է տալիս հյուպատոսական հիմնարկի ղեկավարին՝ իրականացնելու հյուպատոսական ֆունկցիաներ հյուպատոսական կոնկրետ շրջանում, **residence of ambassador** - դեսպանի նստավայրը (բնակության վայրը); **cancilleria** (ֆր.) արտաքին գործերի նախարարություն Լատինական Ամերիկայում; **chancellery** ո - գրասենյակ /դեսպանատան, հյուպատոսական հաստատության) և այլն¹:

¹ Հոդվածում բոլոր տերմինները բերված են **Ն. Տ. Չալոյանի** «Դիվանագիտական և հյուպատոսական ծառայության տերմինների անգլերեն-հայերեն բացատրական բառարան»-ից էր.; ԵՊՀ՝ հրատ., 2011; **Լ. Թուֆխայանի** «Դիվանագիտական տերմինների և հասկացումների բառարան»-ից էր.: Տիգրան Մեծ, 2004:

Դիվանագիտական աստիճաններ և պաշտոններ խումբը ներառում է, օրինակ, այնպիսի տերմիններ, ինչպիսիք են **ambassador extraordinary and plenipotentiary** - արտակարգ և լիազոր դեսպան; **diplomat** - դիվանագետ; **dean of the diplomat corps** - դիվանագիտական կորպուսի ավագ, ով ամենից շատ է հանձնել իր հավատարմագրերը նստավայր երկրի նախագահին; **consul** - հյուպատոս/պաշտոնատար անձ, որը նշանակվում է տվյալ երկրի կողմից որպես իր մշտական ներկայացուցիչը մեկ այլ երկրում՝ իրականացնելու համար հյուպատոսական խնդիրներ և պարտականություններ՝ նստավայր երկրում սահմանված կանոնների համաձայն; **general consul** - գլխավոր հյուպատոս; **nuncio** - նունցիա (նվիրակ) Հռոմի պապի դիվանագիտական ներկայացուցիչը օտարերկրյա պետությունում (դեսպանի կարգավիճակ); **honourary consul** - պատվո հյուպատոս; **minister counsellor** - խորհրդական դեսպանորդ; **envoy extraordinary and minister plenipotentiary** - արտակարգ դեսպանորդ և լիազոր նախարար; **attache** - կցորդ/առաջին դիվանագիտական աստիճան; **charge d'affaires ad pied** - գործերի մշտական հավատարմատար (համարվում է Երրորդ կարգի դիվանագիտական գործակալ), **charge d'affaires ad interim** - գործերի ժամանակավոր հավատարմատար) ղեկավարում է դիվանագիտական ներկայացուցչությունը դեսպանի բացակայության դեպքում); **official delegate** - պաշտոնական պատվիրակ; **deputy chief of mission** - ներկայացուցչության ղեկավարի տեղակալ; **doyen** - դուայ են/ դիվանագիտական անձնակազմի ավագը՝ ըստ հավատարմագրերի հանձնման ժամանակի Դուայենի պարտականությունները կրում են արարողակարգային բնույթ և այլն:

Դիվանագիտական փաստաթղթեր տերմինաբանական խումբը ներառում է, օրինակ, այնպիսի դիվանագիտական փաստաթղթերի անվանումներ, ինչպիսին է **accord** - ձևական կամ ոչ պաշտոնական պայմանագիր կամ համաձայնագիր; **agreement** - համաձայնություն, պայմանագիր; **bilateral agreement** - երկկողմ համաձայնություն; **three-power (tripartite)** - եռակողմ համաձայնագիր; **application** - դիմում, հայտ; **circular note** - շրջաբերական հայտագիր; **diplomatic memorandum** - դիվանագիտական հուշագիր; **communiqué** - կոմյունիկե, պաշտոնական հայտարարություն; **joint communiqué** - համատեղ հայտարարություն; **concordat** - Հռոմի պապի (Վատիկանի) և ինքնիշխան պետության կամ կառավարության միջև կնքված պայմանագիր; **convention** - կոնվենցիա. Համաձայնագիր; **contract** - պայմանագիր, համաձայնագիր; **diplomatic correspondence** - դիվանագիտական նամակագրություն; **credentials** - հավատարմագրեր; **dispatch** - դիվանագիտական թղթակցություն; **declaration** - հռչակագիր

(դիվանագիտության մեջ քաղաքական հայտարարություն, որտեղ շարադրված են հիմնարար սկզբունքներ) և այլն:

Դիվանագիտական ընթացակարգեր խումբը միավորում է դիվանագիտական տարբեր ընթացակարգերի անվանումներ՝ **a diplomatic demarche** - դիվանագիտական ելույթ, դիվանագիտական քայլ, որը ձեռնարկում է տվյալ երկրի արտաքին գործերի նախարարությունը մեկ այլ պետության հանդեպ; **cease-fire agreement** - համաձայնագիր հրադադարի մասին; **accession declaration of** - միանալու հայտարարություն, հռչակագիր և այլն:

Դիվանագիտական իրավունքներ և արտոնություններ տերմինաբանական խմբին դասվում են, օրինակ, այնպիսի անվանումներ, ինչպիսիք են՝ **diplomatic immunity** - դիվանագիտական անձեռնմխելիություն; **extritoriality** -տարածքից դուրս գտնվող, դիվանագիտության մեջ՝ հատուկ արտոնություններ, որոնք տրամադրվում են դիվանագիտական ներկայացուցչություններին և դիվանագիտական անձնակազմին; **inviolability of person** - անձի անձեռնմխելիություն և այլն:

Դիվանագիտական ընդունելություններ խմբում ընդգրկված են տարբեր տեսակի դիվանագիտական ընդունելությունների անվանումներ (պաշտոնական / ոչ պաշտոնական, ցերեկային / երեկոյան, նստած / հոտնկայս)՝ **fourchette** - ֆուրշետ. դիվանագիտական պրակտիկայում ֆուրշետը ընդունված է որպես երեկոյան ընդունելություններից ամենատարածվածը, որը սովորաբար կազմակերպվում է ազգային տոների կամ դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման, հորելյանական տարեդարձների կապակցությամբ և այլն:

Դիվանագիտական տերմինաբանության կարևոր առանձնահատկությունն է միջազգային իրավական ակտերում և դիվանագիտական փաստաթղթերում **լատինական և ֆրանսիական** ծագման բազմաթիվ անվանումների առկայությունը: Դա պայմանավորված է այն բանով, որ ի սկզբանե լատիներենն էր համարվում դիվանագիտական լեզուն, իսկ միջին դարերում այս առաքելությունը ստանձնեց ավելի առաջադեմ ֆրանսերենը: Մեր օրերում էլ ավանդաբար դիվանագիտական գրագրության մեջ լատինական և ֆրանսիական ծագման շատ տերմիններ օգտագործվում են իրենց սկզբնական տեսքով: Դիվանագիտական տեքստերի առանձնահատկություններից է այն, որ տերմինները փոխառվում են աղբյուր-լեզվից իրենց նույն իմաստով: XX դարում դիվանագիտական լեզվի տերմինաբանական համակարգի վրա սկսեց ազդել անգլերենը, որն այդ ժամանակահատվածում ձեռք էր բերել միջազգային լեզվի կարգավիճակ:

Լատիներեն տերմիններից կարելի է նշել, օրինակ **alternare լատ. - ալտերնատ** (կանոն, համաձայն որի՝ միջազգային պայմանագրի բնօրինակում, որը նախատեսված է պայմանավորվող տվյալ կողմի համար, կողմի անվանումը, լիազորված անձանց ստորագրությունները, ինչպես նաև պայմանագրի բուն տեքստը տվյալ պայմանավորվող կողմի մայրենի լեզվով դրվում է առաջին տեղում); **de facto լատ.- դե ֆակտո** (փաստորեն, իրականում); **de jure լատ. – դե յուրե** (իրավաբանորեն, ֆորմալ ձև); **expansio լատ.**-էքսպանսիա (քաղաքական, տնտեսական կամ ռազմական ազդեցության տարածում); **denatura լատ.- դենատուրալիզացիա** (որևէ պետության քաղաքացիությունից դուրս գալը) և այլն: Լատինական ծագման նման տերմինները միջազգային պրակտիկայում օգտագործվում են բնօրինակով, թեպետ ունեն հավաստի թարգմանություն՝ համապատասխան իմաստաբանությամբ: Նման տերմիններից են՝ **pacta sunt servand** համաձայնությունները պետք է կատարվեն; **pro et contra** կողմ և դեմ; **sine qua non** անհրաժեշտ, պարտադիր պայման; **status quo** ստատուս քվո, գոյություն ունեցող առկա վիճակ; **status quo ante bellum** նախապատերազմական վիճակ; **post factum** այն բանից հետո, երբ դեպքն արդեն տեղի է ունեցել; **ad referendum** մինչև վերջնական որոշումը և այլն:

Ֆրանսերեն տերմինների շարքում կարելի է նշել, օրինակ՝ **agrement ֆր.- ագրեման** (կառավարության համաձայնությունը որոշակի անձի դիվանագիտական ներկայացուցչի կարգավիճակով նշանակելու համար); **depeche ֆր. -դեպեշ** (շտապ հաղորդագրություն); **denonciation ֆր.- դենոնսացիա** (պետության կողմից արվող հայտարարություն առ այն, որ մեկ այլ պետության հետ գործող պայմանագիրն այլևս ուժի մեջ չէ); **demarcation ֆր. - դեմարկացիա** (պետական սահմանի նշում հատուկ սահմանային ազդանշանների կիրառմամբ) և այլն:

Դիվանագիտական արարողակարգում ֆրանսերեն անվանումների օգտագործման օրինակներից մեկը հապավումների համընդունելի միջազգային պրակտիկան է, **p. r. (pour remercier)** երախտագիտություն է հայտնում, **p. f. (pour féliciter)** շնորհավորում է, **p. c. (pour condoléance)** ցավակցում է, **p.p.c. (pour prendre congé)** ի նշան հրաժեշտի և այլն:

Դիվանագիտական տերմինաբանության մեջ հիմնականում հանդիպում են **միաբառ տերմիններ. accredit v** – հավատարմագրել (դիվանագիտական ներկայացուցչի պարտականություններին անցնելը դեսպանընկալ երկրում); **ambassadorial a.** – դեսպանական; **apostille լատ.-** հյուպատոսական հատուկ կնիք, որը համապատասխան իրավասու մարմնի կողմից դրվում է նոտարական վավերացում ունեցող փաստաթղթերի վրա՝ համաձայն 1961 թ. Հաագայի կոնվենցիայի պահանջներին, դրանք ինքնաբերաբար, առանց

լրացուցիչ հյուպատոսական փաստաթղթերի վավերական դարձնելով կոնվենցիան ստորագրած բոլոր երկրներում; **cancilleria** ֆր. արտաքին գործերի նախարարություն Լատինական Ամերիկայում; **chancellery** ո – գրասենյակ /դեսպանատան, հյուպատոսական հաստատության; **consensus** ո – փոխհամաձայնություն, ընդհանուր համաձայնություն վիճելի հարցերի շուրջ, և այլն; և **երկբառ և բազմաբառ տերմիններ. diplomatic correspondence** - դիվանագիտական նամակագրություն; **plenipotentiary ambassador** - լիազոր դեսպան; **diplomatic courier** - դիվանագիտական սուրհանդակ (դիվանագիտական փոստն առաքողը); **to denounce a treaty** - պայմանագիրը չեղյալ հայտարարել; **bilateral diplomacy** - երկկողմ դիվանագիտություն; **coercive diplomacy** - ուժային դիվանագիտություն; **megaphone diplomacy** - բանակցությունների փոխարեն զանգվածային լրատվամիջոցների օգտագործման դիվանագիտություն, և այլն: Դիվանագիտական տերմինաբանության ամենաստվարաթիվ բառիմաստաբանական խումբը միջազգային հարաբերությունների, միջազգային իրավունքի ոլորտի բառապաշարն է: Այս խումբը ներառում է միջգիտակարգային տերմիններ, սակայն դիվանագիտական ներկայացուցիչների և փաստաթղթերի անվանումներին առնչվող բառապաշարը հիմնականում բաղկացած է ընդհանուր դիվանագիտական տերմիններից:

Դիվանագիտությունը բավականին սերտորեն հարաբերվում է իրավագիտության (հատկապես միջազգային իրավունքի), ռազմական ոլորտի, տնտեսության հետ: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ դիվանագիտությունը քաղաքական գիտություն է: Դիվանագիտական տերմինաբանությունը բաժանվում է երկու տեսակի՝ 1) տերմիններ, որոնց տրվում է քաղաքական, համընդհանուր իրավական և դիվանագիտական բնույթի հատուկ մեկնաբանություն, 2) միջազգային-իրավական տերմիններ:

Առաջին խմբին դասվում են, օրինակ, հետևյալ դիվանագիտական տերմինները **audiencia** իսպ.- **աուդիենսիա** (դիվանագիտության մեջ՝ երկրի ղեկավարի, վարչապետի կամ արտաքին գործերի նախարարի հանդիպումը դիվանագիտական ներկայացուցչի հետ); **authentic** լատ. - **աութենտիկ տեքստ** (լիազորված անձերի ստորագրություններով և կնիքներով ամրագրված դիվանագիտական փաստաթղթի բնօրինակը); **desavouer** ֆր. - հրաժարվել հետ կանգնել; **charge d'affaires cd interim** ֆր. - **գործերի ժամանակավոր հավատարմատար** (այն անձը, որը ղեկավարում է դիվանագիտական ներկայացուցչությունն առաջին դեմքի բացակայության դեպքում), **diplomatic inviolability** դիվանագիտական անձեռնմխելիություն և այլն:

Կիրառվում են նաև քաղաքական տերմիններ՝ **buffer անգլ. բուֆերային պետություն** (ռազմական և քաղաքական առումով թույլ պետություն, որը գտնվում է երկու թշնամական պետությունների միջև); **escalation անգլ. էսկալացիա** – (ծավալում, ընդլայնում, օրինակ՝ ռազմական գործողությունների կամ լարվածության); **impeachment անգլ. իմփիչմենտ** – (մի շարք երկրներում օրենսդիր մարմնի կողմից երկրի բարձրագույն ղեկավարությունը դատի ենթարկելու գործընթացը); **souverainete ֆր. ինքնիշխանություն** – երկրի ներսում բարձրագույն իշխանության գերակայությունը և միջազգային հարաբերություններում՝ այլ իշխանություններից բացարձակ անկախություն; **coup d'etat ֆր.- պետական հեղաշրջում** և այլն:

Երկրորդ խումբը ներառում է իրավական և ընդհանուր իրավական տերմիններ– **arrendare լատ.- արենդա** (միջազգային-իրավաբանական վարձակալություն, պետության տարածքի մի մասի տրամադրումը մեկ այլ պետությանը՝ պայմանագրային հիմունքներով ժամանակավոր օգտագործման համար, օրինակ՝ ռազմական հենակայանների ստեղծման պարագայում); **arbitrari լատ. արբիտրաժ** (պետությունների միջև ծագած վեճերի կարգավորումն իրենց կողմից ընտրած արբիտրի (դատավորի) կամ արբիտրների կողմից); **extradition** – օտարերկրյա պետության օրենքը խախտած քաղաքացու հանձնումը տվյալ պետության իշխանություններին; **force majeure ֆր. անհաղթահարելի ուժի ազդեցություն** (արտակարգ հանգամանքներ, որոնց հետևանքով պայմանագրի պայմանները չեն կատարվում), **geopolitical** – աշխարհաքաղաքական, և այլն: Նրանց միջազգային իրավական մեկնաբանության շնորհիվ ձևավորվել են հետևյալ արտահայտությունները՝ **consular jurisdiction** – հյուպատոսական իրավասություն; **extraterritorial jurisdiction** – արտատարածքային իրավասություն; **diplomatic law** – դիվանագիտական իրավունք; **international law** միջազգային իրավունք; **consular law** – հյուպատոսական իրավունք; **intra vires** -իրավասության շրջանակներում և այլն:

Դիվանագիտության լեզվում գործառում են տերմիններ նաև հասարակական կյանքի այլ ոլորտներից, այսինքն՝ դիվանագիտական տերմինները փոխկապված են ընդհանուր բառապաշարի հետ: Դիվանագիտական տերմինաբանության համակարգին բնորոշ է բազմիմաստությունը. տերմինը դիվանագիտության լեզվում որոշակի իմաստ է ստանում միայն որոշակի համատեքստում գործածվելիս:

Հայտնի են նաև տարբեր երևույթներ բնութագրելու համար նույն տերմինի գործածման դեպքեր: Օրինակ՝ **treaty** տերմինը ներկայումս գործածվում է ոչ միայն նեղ իմաստով, այլև ընդհանուր հասկացություն է, որն ընդգրկում է

համաձայնագրերի բոլոր անվանումներն ու տեսակները (*bilateral treaty* երկկողմ համաձայնագիր, *body of the treaty* պայմանագրի հիմնական մասը, *close treaty* փակ պայմանագիր, *treaty of friendship, alliance and mutual assistance* բարեկամության, միության և փոխօգնության մասին պայմանագիր, *multilateral treaty* բազմակողմ պայմանագիր, *an open treaty* բաց պայմանագիր, *provision of a treaty* պայմանագրի դրույթը, *a secret treaty* գաղտնի պայմանագիր): **Treaty** տերմինը նշանակում է միջազգային պայմանագիր, պետությունների միջև համաձայնագիր, սերում է ֆր. **traité** – պայմանագիր բառից: **Treaty** դիվանագիտական տերմինը կապ չունի տրակտատի որպես գրական ձևի հետ:

Protocol տերմինի (հունարեն protokollon - ից (protos - առաջին, kolla - սոսնձել) (արարողակարգ, արձանագրություն, **diplomatic protocol** դիվանագիտական արարողակարգ) ներքո հասկանում ենք միջազգային հաղորդակցման ժամանակ կառավարությունների, արտաքին գործերի գերատեսչությունների, դիվանագիտական ներկայացուցչությունների և պաշտոնատար անձանց կողմից պահպանվող համընդհանուր կանոնների և ավանդույթների միագումարը: **Protocol** կարող են կոչվել՝ ա) պայմանագրի կամ կոնվենցիայի հավելվածը, բ) որոշակի պաշտոնական գործողությունների կարգը, ընթացակարգը (դիվանագիտական արարողակարգը), գ) առանձին պայմանագիրը: Միջնադարում **protocol** ասելով հասկանում էին փաստաթղթերի ձևակերպման և արխիվների պահպանման կանոնները: Ավելի ուշ **protocol** բառը սկսեց օգտագործվել դիվանագիտության և դիվանագիտական ծառայության առնչությամբ: Ընդլայնվեց նաև դրա բովանդակությունը. բացի դիվանագիտական փաստաթղթերը մշակելու կանոններից, դիվանագիտական պրոտոկոլին սկսեցին դասվել վարվելակարգի և արարողակարգի հարցերը: Եվ հիմա դիվանագիտական պրոտոկոլը տարեցտարի փոփոխությունների է ենթարկվում քաղաքական պատճառների, գիտության, տեխնիկայի նվաճումների և միջազգային կյանքի գործոնների ազդեցությամբ:

Convention տերմինը (լատ. conventio - պայմանագիր, համաձայնագիր) նշանակում է միջազգային պայմանագիր կամ համաձայնություն հատուկ հարցի շուրջ, օրինակ՝ կենսաբանական զենքի արգելման, հեղինակային իրավունքի պաշտպանության և այլն: Կոնվենցիայի բովանդակությունը սովորաբար վերաբերում է մեկ առարկայի (օրինակ՝ *consular convention- հյուպատոսական կոնվենցիա*, *patent convention- արտոնագրային կոնվենցիա*, *customs convention- մաքսային կոնվենցիա*): Կոնվենցիաները կարգավորում են ինչպես քաղաքական հարաբերությունները (պետության կազմակերպում, տարածքի զիջում, փոխադարձ ռազմական օգնություն,

գործերի թույլատրում և այլն), այնպես էլ իրավական և սոցիալ-տնտեսական: Մեծ նշանակություն ունեն իրավական և սոցիալ-տնտեսական հարցերի վերաբերյալ գործող կոնվենցիաները: Իսկ առօրյա խոսքում **convention** բառը նշանակում է *սովորական կամ ընդունված վարքագիծ*, հատկապես սոցիալական իրավիճակներում, որը հաճախ հետևում է հին մտածելակերպին կամ սովորույթին որոշակի հասարակության մեջ:

Declaration (*declaration of Independence անկախության մասին հռչակագիր, final declaration եզրափակիչ հայտարարություն, to Issue a formal declaration պաշտոնական հայտարարություն անել*) տերմինը դիվանագիտության մեջ նշանակում է *միակողմ, երկկողմ կամ բազմակողմ քաղաքական հայտարարություն*, որտեղ շարադրված են հիմնարար արտաքին և ներքին քաղաքականության սկզբունքներ: Իսկ առօրյա խոսքում **declaration** բառը նշանակում է *գրավոր հայտարարություն հարկային մարմիններին*, որը պարունակում է տեղեկատվություն անձի վաստակած գումարի մասին:

Credentials-ը (*to deposit the credentials- հանձնել հավատարմագրերը, to present the credentials- ներկայացնել հավատարմագրերը*) դիվանագիտական փաստաթուղթ է, որը տրվում է դեսպաններին, հավատարմատարներին, ինչպես նաև հատուկ պատվիրակություններին՝ իրենց ներկայացուցչական բնույթը հաստատելու և օտար պետությունում հավատարմագրվելու համար: Հավատարմագիրը ստորագրվում է ուղարկող երկրի ղեկավարի կողմից, հասցեագրված է ընդունող երկրի ղեկավարին և կնքվում է արտաքին գործերի նախարարի ստորագրությամբ: **Credentials** բառը նաև նշանակում է *անձի կարողություններն ու փորձը*, որոնք ինչ-որ մեկին հարմար են դարձնում որոշակի աշխատանքի կամ գործունեության համար:

Communique (*joint communique- համատեղ հայտարարություն. to release /to issue a communique - պաշտոնական հայտարարություն հրապարակել*) (ֆր. *communiqué*՝ լատ. *communicatio* - հաղորդագրություն, հաղորդում) - պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների, արտաքին հարաբերությունների մարմինների, տարբեր պետությունների կամ միջազգային կազմակերպությունների ներկայացուցիչների պաշտոնական հայտարարությունն է միջպետական հարաբերությունների որևէ ոլորտում իրավիճակի, բանակցությունների ընթացքի կամ արդյունքների, ծավալվող ռազմական գործողությունների, ընթացքի և այլնի մասին: Բացի գուտ տեղեկատվական խնդիրներից՝ կոմյունիկեն հաճախ ավելի էական իմաստային բեռ է կրում, երբ լուսաբանում է այն հրապարակողի դիրքորոշումը իրավաքաղաքական խնդիրների վերաբերյալ, տալիս է դրանց գնահատականը, հրապարակում է շահագրգիռ սուբյեկտների պարտավորություններն ու նպատակները, նրանց մտադրություններն ու

մտահոգությունները: Որոշ դեպքերում կոմյունիկները կարող են ներառել տեղի ունեցած միջպետական շփումների փաստաթղթավորված արդյունքները պարունակող նյութեր:

Resolution (լատ. resolution - որոշում, թույլտվություն) - պաշտոնատար անձի կամ խորհրդակցական մարմնի, միջազգային կազմակերպության (օրինակ՝ Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեայի կամ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի Գլխավոր խորհրդաժողովի) կողմից ընդունված որոշում/բանաձև: **Resolution** տերմինը միջգիտակարգային է, օրինակ՝ բաժնետիրական ընկերությունների գործունեությունը կարգավորող իրավունքի բնագավառում **resolution** բառը նշանակում է «ընկերության բաժնետերերի՝ պարտադիր ուժով օժտված որոշում»:

Այսպես՝ տերմինները այն բառերը կամ բառակապակցություններն են, որոնցում արտացոլված են առարկայի յուրահատուկ, էական հատկանիշները, և որոնք ունեն հատուկ, խիստ սահմանված նշանակություն այս կամ այն բնագավառում: Դրանք հստակ արտահայտում են որևէ ոլորտին բնորոշ հասկացություններ, գործընթացներ և անվանումներ¹

Ամփոփելով՝ կարող ենք եզրակացնել, որ դիվանագիտական տերմինաբանությունը ունի տերմինաբանական բոլոր համակարգերին բնորոշ մի շարք ընդհանուր գծեր և մի շարք առանձնահատկություններ: Ինչպես ցանկացած տերմինային համակարգ, այն բաղկացած է մի շարք տերմինաբանական խմբերից ու ենթախմբերից, որոնց տարրերը սերտորեն փոխկապված են իմաստային ընդհանրությամբ:

Գրականություն

1. *Алексеева Л.М., Термин и метафора. Пермь, 1998.*
2. *Зарипова А. Н., Экономическая терминология в немецком, русском и татарском языках: Дисс. канд. фил. наук. Казань, 2004. 208 с.*
3. *Кобрин Р. Ю., Опыт лингвистического анализа терминологии// Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Горький, 1969.*

¹ *Кобрин Р. Ю. Опыт лингвистического анализа терминологии// Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Горький, 1969, стр. 7; Пронина Р.Ф. Перевод английской научно-технической литературы // Учеб. пособие для вузов. 3е изд., испр. и доп. М.: Высш. шк., 1986, стр. 8.*

4. **Лотте Д. С.**, Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. М.: Изд-во АН СССР, 1961.
5. **Манерко Л. А.**, Истоки и основания когнитивно-коммуникативного терминоведения / Лексикология. Терминоведение. Стилистика. Сб. науч. трудов. М., Рязань, 2003. с. 120-126
6. **Пронина Р.Ф.**, Перевод английской научно-технической литературы // Учеб. пособие для вузов. 3е изд., испр. и доп. М.: Высш. шк., 1986.
7. **Lang F. H.**, «Eugen Wüster-zum 100. Geburtstag: Ein Elektrotechniker als Ter-minologe». e & i Elektrotechnik und Informationstechnik, November 1998. pp. 625-628.
8. **Rondeau G.**, Introduction a la terminologie. Montreal, 1981.
9. Vienna Convention on Diplomatic Relations (Vienna, 18th of April 1961), 500 U.N.T.S. 95.
10. **Wüster E.**, Einfurung in die Allgemeine Terminologielehre und terminologishe Lexicographie. Bd 1–2. Vien : N.Y., 1979.
11. **Չալքյան Ն. Տ.**, Դիվանագիտական և հյուպատոսական ծառայության տերմինների անգլերեն-հայերեն բացատրական բառարան, Եր.; ԵՊՀ հրատ., 2011:
12. **Թուրխալյանի Լ.**, Դիվանագիտական տերմինների և հապավումների բառարան Եր., Տիգրան Մեծ, 2004:

Նյութը ներկայացվել է 25.04.2023,
 գրախոսման է ուղարկվել 20.06.2023,
 տպագրության ընդունվել 22.06.2023:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական
 խորհրդի անդամ, Ս. .¹ Ք. Ի. Ի ³ ճ ³ Զ» ի Ս ³ Կը :